
Yaralı Bilinç-Geleneksel Topumlarda Kültürel Şizofreni-

Daryush SHAYEGAN

Çev.: Haldun BAYRI,

Metis Yayınları, İstanbul, 2012, 191 sayfa

Tanıtan: Kudret SAVAŞ*

İlk olarak Albin Michel Yayınevi tarafından 1989 yılında Fransızca olarak yayımlanan eser, Metis Yayınları tarafından 1991 yılında Türkçeye çevrilerek yayımlandı. İlk yayımı pek fazla ilgi görmeyen eser, Batılılaşmanın akademik ve kültürel alanlarda çalışanlarca çokça ilgi duyulan konulardan biri olarak görülmesiyle birlikte 2010 yılından bu yana iki baskı yaptı. Son baskılar İsmail Kara tarafından yapılan düzeltmeler ve öneriler eşliğinde gerçekleştirildi.

Aslen İranlı olan yazar, eserinde İran örneği üzerinden Doğu ülkelerinin Batılılaşmasına dair gözlemlediği olayları anlamaya çalışıyor. Söylenenler her ne kadar İran hakkında söylenmiş olsa da benzer niteliklere sahip birçok İslam ülkesinin- elbette Türkiye'nin- Batılılaşma sürecinin anlaşılması ve sürecin yansıyan sonuçlarının takip edilebilmesi ve değerlendirilmesinde yardımcı olacak birçok ipucunu araştırmacılara ve okuyuculara sunuyor.

Eser dört bölümden oluşuyor. İlk bölümü oluşturan “Çatlama” başlığının altında yer alan dört alt başlık, Doğu kültürlerinin Batı kültürü ve anlayışıyla karşılaşmasının başlangıcını ve bu süreçte meydana gelen zihinsel ve ruhsal değişimleri ele alıyor. Önsözünde eseri “*tarihte geri kalmış ve değişimler şenliğine katılmamış uygarlıklardaki zihinsel çarpıklıklar üzerine bir deneme*” olarak niteleyen yazar, bu uygarlık mensuplarını da “*periferi insanları ve farklı bilgi blokları arasındaki çelişkileri yaşayan insanlar*” olarak nitelemektedir. Bu tanımlama dünyanın merkezi uygarlığı olarak Batı uygarlığını kabul eden başat yaklaşıma uygun düşmekle beraber devamında olayın Batı düşünürlerinin yaklaşımlarından farklı ve anlamaya yönelik çabalar içeren bir çerçevede değerlendirilmeye çalışıldığını okuyucuya fark ettirmektedir. Yazar, ilk alt başlıkta geleneksel toplumların her yönü belirlenmiş, kurallara bağlanmış hayatını sürdürmekte olan insanın, Batı etkisiyle karşılaştıktan sonra geçirdiği parçalanmayı anlatır. Bu bölümde söz konusu parçalanmadan etkilenenleri sırayla insan, kültür ve şeyler şeklinde sıralar. Etkinin neticesi olarak insanda ve etrafımızdaki şeylerde gerçekleşen algı karmaşasını dile getirir. Böyle bir etkilenmenin, hatta etkilenmenin de ötesinde bir dönüşüme varan fark-

* Öğr. Gör., Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
kudretsavas@gmail.com

lılaşmanın nedenini Asya ve Afrika uygarlıklarının çocuklarının üç yüz yıllık uykusuna bağlar. Yazara göre bu uyku, inşa ettiğimiz mabetlerimizin son taşlarını da koyduktan sonra, onları kemale erdirmenin ardından daldığımız ve zamanı adeta dondurduğumuz bir uykudur. Böylesine statik hale gelen medeniyetlerin mensuplarının içinde yaşadıkları muhteşem (ya da daha ileriye gitme gücüne sahip olmayan) medeniyetlerinin aynasından dünyaya baktıklarını belirtir, buna karşı Avrupa medeniyeti ise diğer medeniyeti tanıma ve anlama (en azından kendi istediği gibi) çabalarının artan bir ivmeyle devam ettiğini vurgular. Böylesine iki farklı anlayışa sahip olan iki medeniyetin karşılaşması sonucunda ise Avrupa medeniyetinin yıkıcılığının nedenini anlamamızı da sağlamaktadır: Onların hazırlıklı olma haline karşılık Doğu medeniyeti mensuplarının hazırlıksızlığı ve kendi medeniyetlerinin adesesinden gördüklerinin gerçeği yansıtmaktan uzak olması.

Böyle bir karşılaşmanın Batı lehine sonuçlanmasından sonra özellikle İslam âleminde ortaya çıkan bazı yaklaşımlara yer veren yazara göre, bunlar “*Tekniği alalım ancak kültürel öğelerden uzak duralım.*”, “*Dine dayanarak yeni bir tavır geliştirelim.*” gibi düşüncelerdir. Yazar, bu düşüncelerin hepsine değinmekte ve ortak noktalarını bulmaya çalışmaktadır. Yazara göre bu yaklaşımların hepsi tepkisellik olma, bütünselliği zedelenmiş olma gibi hallerle maluldür.

İkinci bölümü oluşturan “*Ontolojik Uyumsuzluk*”ta her bir medeniyetin kendine ait bir paradigma sunduğunu ve kainatı kendi merceğinden farklı şekillerde anlamlandırdığını belirten yazar, bu bölümde son yüzyıllarda yaşanan değişimler sonucunda insanlığın hangi medeniyete mensup olursa olsun -Batı etkisiyle uğradığı- ontolojik farklılaşmayı bir ortak insanlık durumu olarak sunar. Yazara göre son asırların insanı yaşadığı değişimle birlikte “*bakışının yukarıdan aşağıya kayması*” halini (s. 42) yaşamaktadır ve bu durumu şöyle dile getirir: “*Dindar insanın gönül gözüyle gören bakışı modern insanın görsel bakışına dönüşmüştür, diyeceği geliyor insanın.*”

İnsanlığın ortak bir metafizik medeniyet yaşadığını, olaylara benzer metafizik açılardan baktığı bir dönemin olduğunu belirten yazara göre bu dönem, Aydınlanma çağıının başlamasıyla bitmiştir. Avrupa'nın bu dönemle birlikte bakışını gökten yere çevirerek ve farklı bir paradigmayı benimseyerek şeyleri, kısaca her şeyi yeniden kurduğunu belirten Shayegan, diğer medeniyetlerle Avrupa arasındaki ayrılığın da bu dönemden itibaren başladığını belirtir. (s.54-55) Farklı paradigmaların ürünü olan farklı medeniyetlerin etkisine aynı anda maruz kalan insanın biçimsizleştiğini belirten yazara göre bu insan “*sakatlanmış bir şecerinin hafızasız evladı*” haline gelmiştir (s.63). Aynı şekilde medeniyetlerin aynı anda nüfuz ettikleri yerlerde birbirlerini şekilsizleştirerek biçimsiz ve yeni bir bütün oluşturduklarını belirten yazar bununla ilgili olarak da hep gözümüzün önünde olan ancak görmeyi zaman zaman başaramadığımız nesnelere örnek verir. Bu olguya en güzel

örnek olarak da Tahran'daki Mercedes taksileri gösteren yazara göre bu Mercedes otomobiller kendi, kültürlerindeki erkeksi ve düz çizgili hatlarını kaybederek yepyeni ve İran'a özgü bir biçime bürünürler. Birçoğumuzun resimlerini hatırladığı Pakistan'ın otobüs ve kamyonlarının hallerinin yanında, daha mütevazı karmaşa çizgileri taşısa da yazar gündelik hayatında bu biçimsizleşmeye işaret ederek bundan çok daha fazlasını ifade eden "yamalama" kavramını anlamımızda bize büyük bir kolaylık sağlıyor.

Kitabın belki de en önemli yanını oluşturan kısım ise yazarın "yamalama" terimiyle ifade ettiği zihinsel sürecin dile getirildiği kısım. Yamalamayı bilinçsiz bir zihin süreci olarak tanımlayan yazar, bu süreci "olgularda hiçbir karşılığı olmayan fikirlerin toplumsal gerçeklerle çakıştırılması" olarak niteler. Shayegan'a göre bu olay, ya eski bir içerik üzerine modern bir söylemin oturtulması ya da modern bir içerik üzerine eski bir söylemin oturtulması şeklinde gerçekleşir (s.86). Bunlardan ilkinin Batılılaşma, ikincisini ise İslamîleştirme olarak niteleyen yazara göre bunların her ikisinde de var olan ortak nitelik "çarpıklık"tır. "Çünkü üzerine yeni veya eski söylem yamalanan "söylem" ne odur, ne de öteki; melezdir, yani ikisinin karışımıdır ve o daha o anda bir kırılma ve parazit alanı yaratır." Ortaya koyduğu yamalama terimiyle Batılılaşma etkisi altında oluşan yeni yaşam biçimimizin biçimsizliğini ortaya koyan yazar, aynı zamanda "yamalama"nın zihni yönünü anlamayı da kolaylaştırır.

Toplumların biçimsizliklerinin devam etmesinin hatta artarak devam etmesinin bazı toplumsal katmanların yamalama sonucu oluşmasında yattığına değinen yazar, bunların sorumlusu olan kesimleri de eserin son kısmı olan "Çarpıklıkların Toplumsal Kesimi"nde ele alıyor. Bu kesimleri entelektüeller, ideologlar, teknokratlar ve "Tanrı stratejisi uzmanları" yani din adamları olarak belirten yazar, eserin uzunca bir bölümünü oluşturan dördüncü bölümde toplum üzerinde etkin olan bu kesimlerin ruhsal ve zihinsel bölünmüşlüklerini yamalama kavramı eşliğinde anlatmaya çalışıyor. Bu kesimlerin toplumun değişiminde ne gibi görevler ve etkiler üstlendiklerini anlatan yazar, söz konusu bölümün sonlarına doğru bu kesimler arasındaki mücadelenin kısa bir tarihini vermeyi de ihmal etmiyor.

Batılılaşma sürecinin sonunda ortaya çıkan modern Doğu toplumlarının bölünmüşlüğü ve zihinsel karmaşasının arka planını irdelemeyi amaçlayan bu eser söz konusu sürecin dinamiklerini anlamaya çalışan meraklılarının okuduğunda oldukça ciddi kazanımlar elde edeceği önemli bir eser olarak karşımıza çıkıyor.